

Sleževičius prieš Kapsuką
Pasikalbėjimas su p. Felicija Bortkevičiene

1918 metų gruodžio mėn. pabaigoje ėjo Vilniuje gandai, kad bolševikai iš Minsko eina į Vilnių, kad jų kariuomenė esanti tarp Minsko ir Vileikos.

Gruodžio 19 d. grįžo Vilniun iš Rusijos Sleževičiai ir tuoj pateko politinin sūkurin. Valstiečiai liaudininkai, socialdemokratai, kaip ir kitos lietuvių ir nelietuvių grupės, rinkdavomės pasitarti, pasiinformuoti. Gruodžio 20 d., išvažiavus didesnei ministerių kabineto daliai užsienin, buvo aišku, kad reikia susiorganizuoti stipriau ir turėti aiškia linija, kaip gintis ir ką veikti. Liaudininkai manė paimti valdžią į savo rankas, bet reikėjo sužinoti, ką apie tai mano socialdemokratai. Tuo reikalu sušauktame pasitarime dalyvavo Dr. Alseika, aš, M. Sleževičius, J. Vileišis, p. Novickienė ir M. Biržiška, St. Kairys, A. Janulaitis. Liaudininkams pasiskius savo nusistatymą, socialdemokratai pareiškė, kad jie negalį sutikti, nes reikia atsiklausti žmonių valios. Aš atsakiau:

– Nėra kada atsiklausti!

– Tada rizikuokit, bet žinokit, kad jeigu pavyks, tai jus girs, o jeigu ne, tai keiks.

Likome vieni. Kitame pasitarime J. Makauskas, pulk. Škirpa, pulk. Gužas ir kt. smarkiai ginčijomės dėl valdžios formos. Dr. Alseika siūlė M. Sleževičiui būti diktatorium, ir dauguma tam pritarė. Ta diktatūra tęsėsi nuo 14–22 val. (25.12) ir virto plačiu koaliciniu kabinetu.

M. Sleževičius sutiko sudaryti vyriausybę, bet ne kaipo diktatorius, o plačios koalicijos pagrindais. Momento svarbumas reikalavo turėt

visų grupių atstovus vyriausybėje.

Kabinetas buvo sudarytas 1918.12.26.

Tuo laiku leidome gandas, kad kariuomenėje yra apie 300 kareivių (faktinai apie 35 ir iš tų tik trys mokėjo šau-

dyti). Nors tie kareiviai ir sudarė ministerio pirmininko apsaugą, bet faktinai tai buvo jokia jėga.

Vokiečiai skubiai kraustėsi iš Vilniaus ir turtą pardavinėdavo tiems, kas geriau užmokėdavo. Parduodavo ginklus, amuniciją, arklius, o telefono aparatus pardavė lenkams, lietuviams telegrafo aparatus (ar atvirkščiai), bet taip, kad nei lenkai, nei lietuviai negalėtų įruošti pilnos pašto–telegrafo įstaigos.

Be lietuvių ir lenkų valdžių, artėjant bolševikams, vietiniai komunistai dabartinėje lietuvių gimnazijoje paskelbė dar savo valdžią. Juos apėmė lenkai ir įvyko smarkus susišaudymas.

1919.01.1d. bolševikai ieškojo M. Sleževičiaus, norėdami areštuoti, bet pataikė ne į tą butą.

Vilniun slapta buvo atvykęs Aleksa Angarietis ir būtinai su vietiniais komunistais norėjo suimti Sleževičių. Nesant sąlygų gintis, buvo nutarta tos pat dienos vakare važiuoti Kaunan. Visa vyriausybė su visais portfeliais ir daiktais tilpo pusėje vieno II kl. vagono. M. Sleževičiaus daiktų vieną mažą lagaminėlį, atsišaukimų pundą ir kt. sudėjome į rogutes ir stotin

vežėme su p. D. Sleževičiene, o p. M. Sleževičius rogutes stūmė.

Aš likau Vilniuje.

Valstybės tarybos salė buvo papuošta Daugirdo gamintais herbais, tai aš siūliau M. Biržiškai juos paslėpti, bet man buvo atsakyta, kad bolševikai mokės įvertinti meną. Tuoj Vilnių bolševikams užėmus, iš tų herbų liko vien šiukšlės.

Aš nutariau pasilikti Vilniuje, nes čia liko visos mūsų leidyklos "F. Bortkevičienė ir K. Grinius" turtas, knygos, dokumentai ir bylos. "Lietuvos Ūkininko" buvo 1918 m. išėję du numeriai, o atspausdintą 3 Nr. turėjau evakuot. "Lietuvos Ūkininką" su prenumeratorių adresais įdaviau Žilinskui, kuris jį nugabeno Kaunan arkliais.

Pasirodžius papachoms Vilniaus gatvėse, tam tikros tautybės moterys labai maloniai sutiko. Buvo pašalę sniego nedaug, nuolat dundėjo patrankos. Pasirodė, kad Kapsukas liepė visas savo patrankas, kurių buvo tik aštuonios (ir iš tų

pačių ne visos tinkamos), vežiot aplink miestą, kad susidarytų labai "strošnos" kariuomenės ispūdis ir būt atimtas bet koks "kontrrevoliucionieriams" ūpas priešintis. Bolševikai buvo blogai ginkluoti, lėktuvų visai neturėjo, o triukšmą kėlė didelį. Ten, kur buvo mūsų taryba, įsikūrė jų štabas. Visi baldai ir kiti įrengimai buvo sudaužyti.

Pradžioje bolševikai elgėsi švelniai. Jų vietinės vyriausybės viršūnę sudarė lietuviai, menkesni ponai buvo lenkai ir žydai, o kareiviai buvo beveik visi rusai. Savo mitinguose jie pareiškė, kad jeigu prieš juos neis, tai jie nieko nedarys.

Kapsukas norėjo sukurt Raudonąją Lietuvą.

K. Požėla, Vacl. Biržiška ir kt. lietuviai stojo tarnaut pas bolševikus, nes norėjo apsaugot dvasinį ir medžiaginį turtą.

Viešuose bolševikų mitinguose, žinoma, nebūdavo prieštaravimų, bet mažesniuose kildavo ginčai tautiniais klausimais. Vilnius visada buvo tautinių kovų katilas. Tos kovos nenurimo net tarp vietinių komunistų įsigalėjus jų valdžiai, kuriems teoretiškai tautinis klausimas neturėtų egzistuoti. Tautinis trynimasis bolševikų tarpe buvo visada.

Kapsukas tikrai norėjo įkurt nepriklausomą Raudonąją Lietuvą.

Tam priešinosi rusai, lenkai ir žydai komunistai. Rusams buvo svarbu gabent maistą Rusijos gilumon, nes ten buvo badas. Išvežus keliems traukiniams, Kapsukas daugiau vežti neleido. Tada iš Rusijos atėjo įsakymas leist išvežt maistą. Kapsukas turėjo nusileisti. Kur bolševikai ilgiau pabuvo, ten žmones galutinai išgydė nuo bolševizmo.

Vilniuje, darbininkų tarpe, bolševikai dėl įtakos kovojo su kun. Mukermanu. Iškalbingas austras, likęs Vilniuje nuo vokiečių laikų, turėjo savo įtakoje apie 3000 darbininkų, o bolševikai nė pusės to. Aišku, kad bolševikai neturėjo jam geros širdies ir vieną kartą suėmę bažnyčioje išvežė į Minską. Dėl to pačiame miesto centre buvo kilusios bažnyčiose peštynės, kurios užsitęsė tris dienas. Vokiečiams tarpininkaujant, po kurio laiko kun. Mukermanas buvo išleistas užsienin, bet nukentėjo tie asmenys, kurie Vilniuje už jį užsistėjo. Žmonės siuntė delegatus prašydami paleist kun. Mukermaną, o bolševikai delegatus areštuodavo.

Mane paskyrė gimnazijos I klasės lietuvių kalbos mokytoja. Viskam reikėjo pinigų: mokytojai sėdi be algų, reikia mokėt skolą už manufaktūrą, kuri buvo paimta kareivių apmundiravimui, reikia šelpt vargšus ir našlaičius. Reikia važiuot Kaunan. Einu pas Kapsuką.

Kapsukas sako:

– "Važiuk, bet turi pasakyt M. Sleževičiui, kad jisai išmestų iš valdžios kunigus ir susidėtų su manim. Aš turiu garantijų, kad galėsiu tvarkytis nepriklausomai, demokratiniais pagrindais. Atvežk atsakymą".

Koks bus atsakymas, man buvo aišku, bet reikėjo suklikt, nes kitaip negausiu leidimo.

Pasisamdžiau vežiką ir drauge su p. Filomena Grincevičiūte išvažiavau Kaunan. Tą dieną spėjome nuvažiuot iki Vievio. Vievyje pilna kariuomenės, visi butai užimti. Bolševikai įsakė nakvot Vievyje, bet niekur nerandame vietos. Vienoje trobelėje įsiprašėme bolševikų karininko nors leist pasėdėt. Karininkas susižavėjo Grincevičiūte ir mudvi įsileido. Pašėrė arklį. Auštant išvažiavome. Sniego vis mažėjo ir pasirodė žemė. Vežikas nesutinka toliau vežti kaip ligi Kaišiadorių.

Kaišiadoryse kitas ūpas. Bolševikų režimo nepatyrę jiems simpatizuoja ir į mudvi aiškiai šnairuoja. Vokiečiai iš sandėlių parduoda bulves ir ruošiasi trauktis. Arklių negauname.

Iš Kaišiadorių išeiname pėsčios gelžkelio pabėgiais. Greit privargau, negaliu eit, nes pylimas užpustytas sniegu. Miške, ant kalnelio, pamačiau sodybą. Aš nuėjau ten, o Grincevičiūtė nuėjo pėsčia į Praveniškius.

Rytą gavau arklį ir nuvažiavau Kaunan. Grincevičiūtę radau jau Kaune.

Kaune labai nustebo, kad pasisekė atvažiuot. Sleževičiui perdaviau Kapsuko pasiūlymus.

Sleževičius į tai atsakė: pranešk jam, kad po trijų mėnesių bolševikų nebus nė kojos Lietuvoje!

Gavau 100 000 markių ir skubinausi atgal, nes bijojau, kad bolševikai neužimtų Kaišiadorių. Grįžtant bolševikai nerkratė, pinigų nuvežiau laimingai ir įteikiau M. Biržiškai.

Kapsukas, išgirdęs Sleževičiaus atsakymą, labai supyko, mane beveik iškoliojo, bet kalėjiman tuokart neįkišo. Po to susirgo. Kol kas buvo ramu.

Išgirdus, kad žada būt nepaprastas bolševikų susirinkimas, kur bus kviečiami tik patys ištikimieji bolševikai, nuėjau pas V. Bielskį ir paprašiau bilieto. Bilietą gavau.

Buvusiame gelžkeliečių klube, kur dabar lietuvių gimnazija, jau iš pat ryto buvo pilna žmonių.

Pasirodė, kad tai sušauktas valstiečių ir žemės ūkio darbininkų susirinkimas. Tikrų valstiečių ir darbininkų tarpe buvo įsimaišę persirengę miesto komunistai. Susirinkime 3–4 valandas buvo ginčijamasi dėl kalbos:

vest susirinkimą lietuviškai ar lenkiškai.

Tai buvo netiesioginė kova už Vilniaus krašto lietuviškumą. Vieniems kalbant, kiti kėlė triukšmą. Komisarų nurodymu tvarka buvo grąžinta tuo būdu, kad vieniems kalbant, kiti nors tylėjo. Kaimo balsas paaiškėjo, kada prasidėjo pranešimai iš vietų. Valstiečių ir kaimo darbininkų buvo kitas nusistatymas, bet jie vengė kalbėti. Vienas išdrįšęs pasakė:

– Aš nieko neturiu prieš komunizmą, bet pirmiau buvo vienas ponas, o dabar dešimts ir visi ima, veža, plėšia, mes nieko jau neturim.

Dalinkite žemes, norime turėt nuosavybę.

Jam visi karštai pritarė.

Kapsukas pradėjo aiškinti, kad komunistų valdžia, esą, viską duosianti, duosianti ir žemės. Norėdamas nukreipti dėmesį, pasiūlė išrinkt žemės reikalams komisiją. Komisijon išrinko tik miestelėnus, tada vėl kilo skandalas, nes pamatė, kad rinkimai neteisingi. Vėl Kapsukas įtikino, kad ta komisija tik surinks medžiagą, o kai reikėsia žemę dalinti, tai jau išrinksia komisiją iš pačių valstiečių.

Baigiantis susirinkimui pamačiau, kad viena lietuvė bolševikė šnairuoja į mane ir paklausė komunisto tvarkdario:

– Kaip ji čia?

Bolševikas patikrino mano bilietą ir paliko mane ramybėje. Bet kitą rytą pas mane krata. Kratą prižiūrėjo gudrus bolševikas, buvęs Dorpatu universiteto studentas. Ieškojo pinigų. Pas mane buvo valgyklos kasa. Paaiškinau, kad tai ne mano ir dėl jų nebijojau. Aš drebjau dėl kitų pinigų.

M. Biržiška išleidęs iš 100 000 dali pinigų, kitus gražino man pasaugoti. Ar ras, ar ne? Jie norėjo dar surast valstiečių liaudininkų narių knyga. Teisybė, jie ją turėjo rankose, pavartė, bet nesuprato. Nors nieko nerado, bet mane areštavo. Pinigai liko už krosnies. Būnant kalėjime, pasisekė duot apie juos žinią ir pinigus surado.

Areštavę nuvedė buvusios valstybės tarybos rūsin. Už pusės dienos susidarė didesnė areštuotų grupė ir mus nuvarė Lukiškin ir pareiškė, kad esu paimta kaip įkaitas už Kau-no valdžią.

Kai grįžome iš ištėmimo, mus sutiko labai iškilmingai. Kariška muzika, daug kareivių, karininkų. Aš paklausiau:

— Ar jūs vaidinate?

— Ne, tai ne vaidinimas, o tikra kariuomenė! Mes kariujame, mūsų daug”.

Man tas viskas padarė labai didelį įspūdį, nes būdama kalėjimuose neturėjau supratimo, kas darosi Lietuvoje.

— Viso to milžiniško kūrimosi darbo, kurį M. Sleževičiaus valdžia atliko per tuos šešis mėnesius, man matyt neteko, bet tai, ką radau, mane nustebino, — baigė savo labai įdomų pasakojimą p. F. Bortkevičienė.

Lietuvos žinios. 1939. Nr. 4. P. 3; Nr. 5. P. 6.

Kalba netaisyta

Parengė Vygintas Bronius Pšibilskis